

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

PAULIUS RABIKAUSKAS

LIETUVOS ISTORINIŲ ŠALTINIŲ LEIDIMAS

Atspaudas

iš

[1973 metų]
L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* IX t.

147-155 psl.

ROMA 1982

LIETUVOS ISTORIJOS ŠALTINIŲ LEIDIMAS

PROBLEMAS IR PERSPEKTYVOS

Šia tema L. K. M. Akademijos suvažiavimuose ne kartą kalbėta. Jau I Akademijos suvažiavime, 1933 m., kan. Pranas Penkauskas skaitė paskaitą *Lietuvos istorijos versmių leidimas*. Ją dabar visi galime lengvai rasti naujai perspausdintame *Suvažiavimo Darbų* I tome¹. Paskaitoje kan. Penkauskas gan plačiai ir konkrečiai išdėstė visą reikalą. Suminėjęs įvairių įžymių autorių, kaip Erazmo, Vives ir kitų, samprotavimus apie istorijos mokslo naudą ir svarbą², jis smulkiai apibūdina didžiuosius Vakarų Europos tautų istorijos šaltinių rinkinius ir jų išleidimu besirūpinusius asmenis bei institucijas: nuo Mabillon'o, Muratori'o, per *Monumenta Germaniae Historica* iki Rusijos istorijos studijų mecenato grafo Mikalojaus Rumiancevo parama veikusios carinėje Rusijoje Archeografinės kolegijos³. Toliau vaizduoja mokslinį Lietuvos istorijos šaltinių leidimą praeityje, pradėtą pačių lietuvių, būtent pijoro kun. Motiejaus Dogelio paruoštą *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*. Gaila tiktai, kad jis ne viską spėjo išleisti; kaip tik serijos III tomas, kuriame surinkti Lietuvos dokumentai, liko rankraštyje, vėliau patekusiame į Petrapilio Viešąją biblioteką⁴. Daug ko Lietuvą liečiančio išleido lenkai, jų jau pereitime šimtmetyje įsteigtos mokslo institucijos: Krokuvos Mokslo draugija, 1872 m. tapusi Mokslų akademija; Osolinskių institutas Lvove; Poznanės Mokslo draugija. Pavyzdžiui, *Codex epistolaris Vitoldi, Magni Ducis Lituaniae*, išleistas 1882 m., yra ir šiandien nepamainomas šaltinių rinkinys Lietuvos istorikams. Daugiau privačia iniciatyva prieš maždaug 110 metų pasirodė keturi didžiuliai tomai A. Theiner'io *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, be kurių neapsieina joks mūsų, ypačiai Bažnyčios istorijos mūsų krašte, tyrinėtojas. O *Codex diplomaticus*

¹ *Suvažiavimo Darbai, 1933 m.* Redagavo J. ERETAS, Kaunas 1935 (fotografinis leidimas Romoje 1973 m.), psl. 359-392.

² Ten pat, psl. 359-363.

³ Ten pat, psl. 363-375.

⁴ Ten pat, psl. 375-381.

Kazys Penkauskas, M. D.
1022 Beau Brummel Drive
Sleepy Hollow, Dundee, Ill. 60115

Ecclesiae necnon dioeceseos Vilmensis yra lenkų mums duotas puikus pavyzdys, kaip tokie leidiniai ir kitais atvejais galėtų atrodyti. Lietuvą liečiančių šaltinių yra išleidę taip pat vokiečiai, ypač *Scriptores rerum Prussicarum* rinkinyje, ir rusai — Vilniuje veikusios Archeografinės komisijos rūpesčiu⁵. Taigi, jau nemaža Lietuvos istorijos šaltinių išspausdinta, ypačiai iš atokesniojo mūsų krašto istorijos laikotarpio iki XVI amžiaus. Bet dar daug medžiagos tebėra rankraščiuose, archyvuose; ji mažai kam težinoma, mažai kam teprieinama.

Kan. Penkauskas tuokart, baigdamas savo paskaitą, pabrėžė: «Lietuviško istorijos versmių leidimo reikalo toliau atidėlioti nebegalima, nes jis jau ir šiandien darosi opus ir žada būti dar opesnis. Darbo iniciatyva ir jo suorganizavimas turėtų gulti ant visų senesniųjų, jau prityrusių istorininkų pečių. Mūsų jaunųjų istorininkų skaičius auga ir, reikia tarti, auga. Kai kurie jų duoda labai daug vilčių ateičiai. Visi jie kaip tik tiktų šiam versmių leidimo darbui pagalbininkais senesniesiems...»⁶. Pagaliau jis labai teisingai pastebėjo: «Atsiminkime gerai, kad toks viešas ir tautiškas darbas, kaip kalbamasai tautos istorijos versmių leidimas, tai nėra vieno ar dviejų žmonių ir vienerių ar kelerių metų darbas. Tai ilgesnio laiko tarpo iš anksto apgalvotas ir suplanuotas darbas. Taigi, tokiam darbui tegali vadovauti rimčiausia ir atsakinga tautos institucija. Taip bent iki šioliai buvo ir yra pas visas kultūringąsias ir savo istorijos versmes tvarkyti ir naudoti mokančias tautas. Mums iš jų šiuo atžvilgiu tikrai reikia mokytis»⁷. Labai sveikas yra ir kan. Penkausko baigiamasis patarimas: «... eiti jau kitų ir didesnių ir mažų tautų išbandytais keliais, būtent: galvotrūkčiais neskubant, neužsibrėžiant sau iš anksto negalimų ir neįvykdomų dalykų, visą darbo planą ir jo smulkmenas atsargiai apsvarstant ir derinant su mūsų moksliniu bei finansiniu pajėgumu»⁸.

Nuo tos paskaitos praėjo lygiai 40 metų. Tie «jaunieji istorininkai», apie kuriuos tuomet kalbėjo kan. Penkauskas, šiandien arba jau išmirę arba sulaukę apie 70 m. amžiaus. Lietuvos istorijos šaltinių plataus ir planingo leidimo lig šiol nematėme. L. K. M. Akademija, tiesa, nepamiršo to reikalo. Ji skatino ir rėmė Konstantino Jablonskio XVI a. inventorių išleidimą, jos dalinai stipendijuojamas kun. J. Totoraitis tyrinėjo lietuvišką medžiagą Vati-

⁵ Ten pat, psl. 381-389.

⁶ Ten pat, psl. 389-390.

⁷ Ten pat, psl. 390.

⁸ Ten pat, psl. 390.

kano archyvuose. Jei ne karas, okupacijos, tikriausiai būtume turėję ir daugiau tų pastangų vaisių. Bet ne vien karas ir kitos nelaimės čia kaltos. Mūsų krašte dar nebuvo to gilaus įsisąmoninimo, kad istorijos šaltinių kritiškas išleidimas yra vienas iš svarbiausių kultūringos ir savo didžią praeitį gerbiančios tautos uždaviny. Nebuvo tos «tokiam darbui vadovauti rimčiausias ir atsakingos tautos institucijos», kurios reikalavo kan. Penkauskas. Net nepasekta beveik visų Europos valstybių pavyzdžiu — įsteigti kad ir nedidelį Lietuvos istorijos tyrinėjimo centrą Romoje, kur yra tiek daug medžiagos, liečiančios kiekvienos ilgesnę praeitį turėjusios Europos tautos istoriją. Olandai, danai, švedai, suomiai — tokios pat mažos valstybės kaip Lietuva, net daugiausia ne katalikų gyvenamos, — tokius valstybės išlaikomus tyrinėjimo centrus arba institutus Romoje turėjo ir tebeturi. O ką jau bekalbėti apie kitus didesnius ir katalikiškus kraštus! Tokio lietuviško centro Romoje anuomet nebuvimas šiandien mums skaudžiai atsiliepia. Jei tai būtų buvę mūsų atsakingu įstaigų laiku suprasta ir su atsidėjimu įvykdyta, pasiunčiant į tokį centrą kokį gerai kvalifikuotą istoriką, šiandien lenkai tarptautinėje plotmėje nebegalėtų savintis sau teisę būti ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos istorikais, ir dar blogiau, Lietuvos istoriją vaizduoti vien tik kaip Lenkijos istorijos dalį⁹.

Ne daug kuo pasikeitė šiuo atžvilgiu padėtis ir po karo. Lietuvoje pasirodė pora gerai išleistų (čia nekalbu apie tų leidinių

⁹ Tai ypačiai ryšku lenkų autorių veikaluose apie Katalikų Bažnyčios istoriją Lenkijoje. Kadangi Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos iki XVIII a. galo priklausė bendrai su Lenkija Gniezno bažnytinėi provincijai, autoriai aprašo tiek Lenkijos tiek Lietuvos katalikų praeities veiklą iki pat 1918 metų, tarsi visa tai būtų buvę vien tiktai Lenkijos Bažnyčios darbai ir nuopelnai. Tuo gali kiekvienas pats įsitikinti, pavartęs kad ir šiuos naujesnius, Liublino Katalikų universiteto profesorių paruoštus stambius veikalus: *Kościół w Polsce*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, I: *Średniowiecze*, Kraków 1968; II: *Wiek XVI-XVIII*, Kraków 1970; Bolesław KUMOR, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, Lublin 1969-1972 (atspaudas iš Liublino leidžiamo žurnalo *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 18-24 tomų); *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. KUMOR, Zd. OBERTYŃSKI, I/1-2, Poznań-Warszawa 1974, II/1-2, Poznań-Warszawa 1979 (viso 4 tomai); Bolesław KUMOR, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej, 1772-1918*, Kraków 1980. Kiti, dirbantieji Lenkijos valstybiniuose universitetuose arba istorijos institutuose, irgi rašo apie Lietuvą, bet jie stengiasi išskirti ją kaip tokią jau veikalo pavadinime (pvz., Marcell KOSMAN, *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973) arba nurodo abiejų valstybių junginį — Žečpospolitą (pvz., Marcell KOSMAN, *Protestanci i kontrreformacja. Z dziejów tolerancji w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978).

išorę) dvarų ir kaimų inventorių tomų¹⁰ ir dar vienas kitas mažesnės apimties ir ribotos tematikos šaltinių rinkinys. Išėjo taip pat skambiu pavadinimu *Lietuvos istorijos šaltiniai*¹¹, bet, kaip jau ne kartą buvo pastebėta, jie nemoksliskai išleisti, tendencingai atrinkti, tikros mūsų krašto istorijos visai neatspindi, o tik ją falsifikuoja¹².

Bendro, planingo, mokslinio, objektyvaus Lietuvos istorijos šaltinių leidimo lig šiol pačioje Lietuvoje nebuvo, ir negirdėjau, kad toks dalykas būtų planuojams. Ir jei jis ten būtų atliekamas, tiesos ieškančiam istorikui tai neduotų didelės naudos.

Tremtyje, kaip žinome, pirmasis, ėmęs iš Lietuvos istorijos šaltinių tyrinėjimo, buvo prof. Z. Ivinskis, jau 1949 m. tam tikslui atvykęs į Romą. Bet ir jam tuokart padėjo ne kokia aplamai Lietuvos reikalais besirūpinanti institucija, o privatus asmuo, sutelkęs savo iniciatyva tikrai labai kuklią jam paramą. Nežiūrint to, archyvų peržiūrėjimo darbas sparčiai vyko, istorikų būrelis Romoje didėjo. Ir kai L. K. M. Akademija atgaivino savo veiklą, jos nariai istorikai nutarė imtis konkretaus užsieniuose esančių Lietuvos istorijos šaltinių išleidimo darbo. Kaip tik tuo reikalu vykę pasitarimai davė pradžią pastoviai Istorijos mokslų sekcijai, kuri gali pasigirti savo 13 metų, pradžioje kiek gyvesne, vėliau, sekcijos nariams plačiau išsiskirsčius, daugiau formalia veikla. Tačiau gražiam planavimui ir sėkmingai pradėtam darbui pastojo kelią ta pati sena kliūtis: šiam reikalui medžiaginią pagrindą teikiančios mūsų institucijos nebuvimas. Pasiryžusiems leisti šaltinius teko patiems rūpintis savo pragyvenimu ir savanoriškai imtis nelengvo tekstų išleidimui paruošimo darbo. Jei būtų buvusi kokia institucija, kuri būtų užtikrinusi vieno kito istoriko išlaikymą, nei prof. Ivinskiui (kuris jau buvo įsigijęs Romoje nuosavą butą) nebūtų reikėję ieškoti kitokio užsiėmimo, ir gal dar kas kitas būtų galėjęs visiškai tam reikalui atsidėti. Bet, deja, to nebuvo! Paruošimo darbai slinko į priekį labai pamažu. Pagaliau, prieš dvejus metus galėjo pasirodyti *Fontes Historiae Lituaniae* I tomas: Vilniaus ir Žemaičių vyskupų reliacijos¹³.

¹⁰ *Lietuvos inventoriai XVII a. Dokumentų rinkinys*, sudarė K. JABLONSKIS ir M. JUČAS, Vilnius 1962; *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys*, I: *XVI-XVII amžiai*, sudarė K. JABLONSKIS, Vilnius 1959; II: *XVIII amžius*, surinko R. JASAS ir J. ORDA, Vilnius 1961.

¹¹ *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, I-IV, Vilnius 1955-1965.

¹² Plg. Zenonas IVINSKIS, *Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokario tyrinėjimų šviesoje*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, V, Roma 1960, psl. 564-567.

¹³ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, I: *Dioeceses*

Buvo labai įdomu patirti, kaip tą mūsų pirmąjį pasirodymą istorijos mokslo pasaulyje įvertins tos srities specialistai. Mus džiugiai nustebino istorijos mokslo žurnalų susidomėjimas mūsų leidiniu ir apie jį išsamių recenzijų paskelbimas. Lig šiol jau pasirodė daugiau dešimt tokių recenzijų — visos svetimomis kalbomis, parašytos daugiausia pačių žurnalų parinktų autorių¹⁴. Kai kurios iš jų išspausdintos svarbiuose tarptautiniuose arba pagrindiniuose kurios nors tautos žurnaluose. Pvz., *Revue d'histoire ecclésiastique* — pagrindinis Bažnyčios istorijos mokslų žurnalas visame pasaulyje¹⁵, arba *Erasmus* — tarptautinis Vokietijoje leidžiamas humanistinių studijų apžvalginis žurnalas¹⁶, arba *Revista Española de Derecho Canónico* — gerai žinomas ne tik Ispanijoje, bet ir už jos ribų kanonistikos žurnalas¹⁷, arba plačią recenziją įdėjęs Italijos istorijos žurnalas *Nuova Rivista Storica*¹⁸. Leidiniu ypačiai domisi lenkai. Varšuvos universiteto profesorius, daug rašęs Bažnyčios istorijos, o ypačiai sektantų (arionų, socinionų ir kitų), klausimais, prof. Janusz Tazbir, parašė išsamią recenziją svarbiausiame Lenkijos istorijos žurnale *Kwartalnik Historyczny*¹⁹. Kiti du profesoriai taip pat žada parašyti panašias recenzijas: dr. Tadeusz Wasilewski, Varšuvos Istorijos instituto darbuotojas ir universitete dėstytojas²⁰, ir prof. dr. Adam Vetulani, dėstęs Krokuvos universitete²¹. Pažymėtina, kad šie trys profesoriai dirba Lenkijos valstybiniuose universitetuose. Bet ir Liublino Katalikų universiteto profesorius, kun. dr. Bolesław Kumor, pažadėjo parencenzuoti mūsų šaltinių leidinį²².

Vilnensis et Samogitiae (Fontes Historiae Lituaniae, I), pluribus adlaborantibus in unum redegit Paulus RABIKAUSKAS, Roma 1971. LVI ir 542 psl.

¹⁴ Apie kai kurias užsienių žurnaluose pasirodžiusias Reliacijų I tomo recenzijas rašė Juozas JAKŠTAS, *Lietuviškas įnašas į šiuolaikinę kultūros bendruomenę. Kaip Lietuvos vyskupijų reliacijų leidinys buvo sutiktas mokslo pasaulyje*, žr. *Aidai*, 1973, psl. 427-430.

¹⁵ *Revue d'histoire ecclésiastique*, 67 (1972) 1056-1057 (Jean-François Gilmont).

¹⁶ *Erasmus*, 25 (1973) 187-189 (Heinz Duchhardt).

¹⁷ *Revista Española de Derecho Canónico*, 28 (1972) 452-453 (José Ignacio Tellechea Idigoras).

¹⁸ *Nuova Rivista Storica*, 56 (1972) 732-734 (Lajos Pásztor).

¹⁹ *Kwartalnik Historyczny*, 79 (1972) 958-959 (Janusz Tazbir).

²⁰ Recenziją vėliau išspausdino: *Przegląd Historyczny*, 44 (1973) 428-430 (Tadeusz Wasilewski).

²¹ Recenziją vėliau išspausdino: *Studia Źródloznawcze*, 18 (1972) 247-248 (Adam Vetulani).

²² Recenziją vėliau išspausdino: *Studia Historyczne*, 16 (1974) 154-155 (Bolesław Kumor). Be to, Reliacijų I tomo recenzijos dar buvo paskelbtos žurnaluose: *Analecta Sacra Tarraconensia*, 44 (1971) 199-200 (José Vives); *Acta Baltica*, 11 (1971) 235-238 (G. Ney); *Archivum Historiae Pontificiae*,

Visi gerai atsiliepia apie išleistas reliacijas, įvertina pavartotą metodą. « Wydano je w arcystaranny sposób » (jos išleistos kuo kruopščiausiai), rašo minėtasis prof. J. Tazbir²³. « Šis išleidimas yra pavyzdinis tiek tekstų parinkimu, tiek savo metodu », rašo ispanas J. I. Tellechea Idigoras, Salamankos (Ispanijoje) profesorius, pats išleidęs nemaža to paties laikotarpio šaltinių²⁴. « Šis tomas yra pavyzdingas savo tekstų perrašymu ir savo išnašomis », pastebi vengras L. Pásztor, Vatikano archyvo archyvistas²⁵. Buvo išreikšta pageidavimų, kad būtų duotas trumpas Lietuvos istorijos įvadas. Lenkai kritikuoja, kam aprašymuose ir išnašose sulietuvinotos pavardės ir vietovardžiai, nurodo trūkumų žemėlapiuose. Bet visi užbaigia linkėjimu, kad panašiu būdu būtų leidžiami ir kiti serijos tomai. O minėtasis Krokuvos prof. A. Vetulani man įteiktame savo recenzijos rankraštyje priduria: « šis leidinys turi rasti vietą visose mūsų (t.y., Lenkijos) mokslinėse bibliotekose »²⁶.

Taigi, pradžia, galima sakyti, padaryta nebloga. Leidinys pripažintas vertingu ir kitiems panašiams leidiniams pavyzdingu. L. K. M. Akademija pirmą kartą per 50 savo gyvavimo metų taip plačiai minima kitų tautų mokslinėje literatūroje. Bet kas toliau? — Žinoma, turi sekti Reliacijų II tomas, apimęs Smolensko, Livonijos, Lucko, Vygrių-Augustavo-Seinų, Mogiliavo ir Minsko vyskupų į Romą siųstus pranešimus. Tekstai jau seniai nurašyti. Kai kurioms vyskupijoms išnašos irgi bendradarbių jau padarytos. Visa medžiaga yra dabar pas mane. Ruošiu atskiroms vyskupijoms istorinius įvadás, patikrinu vyskupų sąrašus, peržiūriu istorines pastabas, suvienodinu jas. Kartais tenka ir jas patikrinti, naujų pridėti, viską lotynų kalboje perteikti. Visa tai pareikalauja nemaža laiko. O einant universitete pareigas, ten

9 (1971) 479-480 (P. Rabikauskas - Selbstanzeige); *Civiltà Cattolica*, 1972-II, 504-506 (P. Rabikauskas); *Archivum Franciscanum Historicum*, 65 (1972) 359-360 (Clemens Schmitt); *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 52 (1972) 941-943 (Dieter Brosius); *Zapiski Historyczne*, 38 (1973) zesz. 4, 153-155 (Marceli Kosman); *Zeitschrift für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, 90 (1973) 491-494 (Georg May); *The Catholic Historical Review*, 59 (1974) 675-677 (Mencelas J. Madaj); *Lituanistikos Darbai*, 3 (1973) 284-286 (Viktoras Gidžiūnas); *The Journal of Ecclesiastical History*, 25 (1974) 321-323 (P. Skwarczyński); *Studia Theologica Varsoviensia*, 12 (1974) 282-285 (Tadeusz Krahel). Vėliau Reliacijų I tomą ypatingai paminėjo Vicente CÁRCEL ORTÍ, *Las visitas « ad limina » de los arzobispos de Valencia*, žr. *Anales Valentinios*, 4 (1978) 59-83 (ypačiai psl. 61 ir 63).

²³ *Kwartalnik Historyczny*, 79 (1972) 959.

²⁴ *Revista Española de Derecho Canónico*, 28 (1972) 453.

²⁵ *Nuova Rivista Storica*, 56 (1972) 734.

²⁶ Žr. *Studia Źródloznawcze*, 18 (1972) 248.

dėstant specialius dalykus, to laiko nedaug telieka. Be to, ir lietuviškoje veikloje tai tas, tai kitas būtinai prašo kokio straipsnio, kurio — kaip esu įpratęs rašyti — per dieną kitą neparašysi. Gal iki sekančios vasaros Reliacijų II tomo rankraštis ir bus paruoštas spaustuvei²⁷.

Ką veikia Romoje kiti mūsų istorikai? — Ir jie visi priversti imtis kitų darbų, ne tų, kurių jie patys ir mes norėtume, kadangi reikia iš ko nors pragyventi. Tačiau ir jie aukoja atliekama laiką Lietuvos istorijai. Tai — dalyvaujantieji šiame suvažiavime: kun. lic. Rapolas Krasauskas ir kun. dr. Viktoras Gidžiūnas (nors gyvena Brooklyne, N.Y., bet aktyviai dalyvauja Istorijos mokslų sekcijos veikloje), ir kiti Romoje dirbantieji: mons. dr. Paulius Jatulis ir kun. dr. Juozas Vaišnora. Mons. Jatulis turi surinkęs svarbios medžiagos — Žemaičių vyskupijos istorijos dokumentacija, į kurią įeina garsusis Babinovskio kodeksas; jis turi taip pat nurašęs visą eilę konsistorialinių procesų, skiriant Lietuvai naujus vyskopus. Visai tai medžiagai išleisti reikės 4-5 tomų. L. K. M. Akademijos Istorijos mokslų sekcijai teks dėti visas pastangas, kad ši svarbi ir vertinga medžiaga neliktų vieno kurio asmens privačiame stalčiuje. Yra dar daug kitų išleistinių istorijos šaltinių, ypač iš vienuolių istorijos. Pirmoje vietoje — įvairiopa medžiaga, liečianti senąjį Vilniaus universitetą, kai jam vadovavo Lietuvos jėzuitai. Netrukus (1979 m.) švęsime nuo universiteto įsteigimo 400 metų sukaktį. Jei kas mus lietuvius paklaustų, kur rasti universiteto įsteigimo dokumentus — karaliaus ir popiežiaus privilegijas —, mes negalėtume nurodyti nė vieno pačių lietuvių išleisto jų teksto, kai lenkai juos yra išspausdinę bent keturis sykius. Bet taip pat kitų jėzuitų kolegijų Kaune, Kražiuose, Pašiaušėje, Žodiškėse, Gardine, pranešimai, katalogai ir t.t. yra svarbi krašto ir kultūros istorijai medžiaga, kurią irgi reikėtų išleisti. Šalia jėzuitų ir kitos Lietuvoje veikusios vienuolijos, kaip pranciškonai, dominikonai ir kiti, galėtų duoti savo svarų įnašą.

²⁷ Išleistas 1978 metais: *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, II (Fontes Historiae Lituaniae, II), pluribus adlaborantibus in unum redegit Paulus RABIKUSKAS, Roma 1978, xxvi ir 776 psl. Tuo turpu (iki 1981 m. rugsėjo mėn.) jau paskelbtos šios II tomo recenzijos: *Erasmus*, 31 (1979) 568-571 (Heinz Durchhardt); *Studia Theologica Varsaviensia* 17 (1979) 307-312 (Franciszek Stopniak); *Studia Historyczne*, 23 (1980) 320-323 (Bolesław Kumor); *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 138 (1980) 270-271 (Vladimir Vodoff; recenzavo drauge I ir II tomas); *Revue d'histoire ecclésiastique*, 75 (1980) 756-757 (Jean-François Gilmont); *The Journal of Ecclesiastical History*, 31 (1980) 356-357 (P. Skwarczyński); *Przegląd Historyczny*, 71 (1980) 599-604 (Leonid Żytkowicz); *Kwartalnik Historyczny*, 87 (1980) 723-725 (Marcelli Kosman); *The Catholic Historical Review*, 67 (1981) 290-292 (Menceslaus J. Madaj).

Svarbiausias šiuo metu, mano manymu, klausimas yra: Ką daryti, kad šaltinių leidimas paspartėtų, neitų vien tik vėžlio žingsniais? Itin svarbūs čia yra du dalykai. Pirma, visų mūsų gilus įsisąmoninimas, jog šaltinių leidimas yra « viešas lietuviškas darbas ir reikalas », kaip prieš 40 metų pabrėžė kan. Penkauskas. Bendras visų lietuvių reikalas, o ne vieno kito keistuolio, kaip kad dabar kartais atrodo. Tas reikalas turėtų rūpėti ne vien L. K. M. Akademijai, bet dar daugiau Pasaulinei Lietuvių Bendruomenei, ir Amerikos Lietuvių Tarybai, ir Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui, ir Lietuvių Fondui, ir visoms kitoms plačioms lietuvių organizacijoms. Visi lietuviai turėtų prisidėti sudaryti sąlygas, kad galintieji tą darbą dirbti tikrai galėtų jį dirbti. Juk vos tik kai kurios valstybės suprato, kad joms reikia pasigaminti atominių bombų, jos sudarė tiesiog pasakiškas sąlygas prie jų dirbantiems mokslininkams, ir savo tikslą greitai pasiekė. Pasakiškų sąlygų joks lietuvis istorikas nereikalauja, bet vis dėlto reikia bent tiek turėti, kad nereikėtų ieškotis kito darbo savęs išlaikymui. Lig šiol gi net rašomąjį popierių turėjo kiekvienas pats pirktis, nes, kiek buvo skirta Reliacijų I tomo išleidimui, neužteko nė spaustuvės sąskaitai apmokėti. Reikia mums visiems pagaliau suprasti, jog rimtai, moksliniu metodu išleisti istorijos šaltiniai yra mūsų tautos reikalui svarbesnis, daug toliau ir giliau veikiąs ir ypačiai daug ilgiau išliekąs darbas, negu tautinės demonstracijos, šventės, meno paminklai ir pan., nors ir visa tai yra naudinga ir, kiek galima, neapleistina.

Antras labai svarbus dalykas yra tam darbui pajėgių ir kompetentingų darbininkų suradimas. Mūsų istorikai sensta ir miršta. Tie, kuriuos aukščiau minėjau, visi yra pasiekę, kiti ir gerokai peržengę 60 metų amžiaus slenkstį. Aš pats irgi pamažu prie jo artėju. Yra vienas kitas iš jaunesniųjų, studijavęs istoriją, bet jų skaičius labai mažas. Pvz., Bažnyčios istorijos fakultete Romoje, netrukus po jo įsteigimo (įsteigtas 1932 m.), berods nuo 1935 m., pradėjo studijuoti ir lietuviai. Nuo tada iki 1955 m. be jokios pertraukos figūruodavo studentų tarpe kasmet bent po vieną lietuvišką pavardę, o nuo 1955 m. iki pat šios dienos nebuvo daugiau nė vieno lietuvio. Tai juo sunkiau suprasti, žinant, kad niekuomet prieš tai negyveno užsieniuose tiek daug lietuvių inteligentų ir niekuomet tiek daug lietuvių nėjo užsieniuose aukštuosius mokslus kaip šiame nuo 1955 m. laikotarpyje. Be to, ir to fakulteto profesūroje visą tą laiką buvo ir tebėra lietuvis, ko pirma niekad nebuvo.

Jau seniai turėjau vieną mintį, kurią dabar noriu viešai pateikti. Sekant kitų Romoje veikiančių tautinių institutų pavyz-

džiu, reikėtų ir mums rūpintis, kad Romoje po kelerius metus padirbėtų vienas kitas jaunas lietuvis istorikas stipendiatas. Bet tam pirmiausia reikia, kad kas nors parūpintų tą stipendiją, tokią stipendiją, kuri suviliotų mūsų jaunuolius ryžtis tokiam žygiui ir kuri būtų garantuota ne vienam kitam mėnesiui, bet keleriems metams. Nejaugi iš tiek daug lietuvių, studijuojančių viso pasaulio universitetuose, neatsirastų nė vieno, kuris panorėtų pasinaudoti tokia patogia ir reta galimybe pasiruošti vaisingam profesiniam darbui?! Reikia atsiminti, Romos mieste tam yra gana patogios sąlygos: daugybė įvairių tautų istorijos ir kultūros institutų teikia retai patogią galimybę naudotis istorikui reikalinga literatūra. Romoje yra daug didelių ir senų bibliotekų. Ten veikia stambi Lenkijos Mokslų akademijos Romos skyriaus biblioteka ir viena iš geriausių už Rusijos ribų, turinti daug mokslinių carinės Rusijos leidinių, Popiežiško Orientalinio instituto biblioteka. Abiejose šiose bibliotekose galima rasti beveik visko, ko reikia lietuviui iš senesnių lenkų ar rusų leidinių. Be to, toks stipendiatas galėtų pats patobulinti savo žinias, lankydamas Romos universitetuose rūpimas paskaitas arba prie Vatikano archyvo veikiančius archyvistikos ir paleografijos bei diplomatikos kursus. Jei norėtų, galėtų Romoje, sakysime, Bažnyčios istorijos fakultete, įgyti daktaro laipsnį, rašydamas disertaciją lietuviška tema. Sykiu jis arba ji (nes turiu mintyje ne tikrai vyrus) padėtų dirbantiems lietuviams prie šaltinių išleidimo ir vėliau galėtų imtis savo jėgomis panašiai paruošti vieną kitą šaltinių tomą. Po tokio stažavimosi stipendiatas būtų labai gerai ir plačiai pasiruošęs profesoriaus darbui ir ypačiai XVI-XVIII amžių Lietuvos istorijos tyrinėjimui. Kaip tik tasai Lietuvos istorijos laikotarpis dar mažiausiai tėra nagrinėtas, ir Lietuvoje beveik nėra galimybių į šį periodą plačiau gilintis. Iš praktikos žinau, kad visi garsieji, man geriau žinomi viduramžistai Vokietijoje ar Prancūzijoje, yra kaip tik buvę tų kraštų institutų Romoje stipendiatai. Jei kiti tai gali, kodėl negalėtume ir mes! Neatrodo, jog tai būtų neįgyvendinama. Reikia tikrai, pirma, giliai įsisąmoninti jog tai labai svarbus visos mūsų tautos reikalas, antra, ryžtingai imtis tą planą konkrečiai vykdyti.

Tai tiek norėjau su jumis pasidalinti apie Lietuvos istorijos šaltinių leidimą, jo problemas ir perspektyvas. Klausimas svarbus. Tikiuosi, kad jis neliks vien tik *pium desiderium*, bet gaus naujo impulso geresniam ir spartesniam jo vykdymui.